

Міністерство освіти та науки України
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»

Історико-філологічний факультет

Кафедра української та зарубіжної літератур

**ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА АНАЛІЗУ
ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ: СУЧАСНІ ВЕКТОРИ
ДОСЛІДЖЕНЬ**

Збірник наукових статей

Одеса

2023

УДК 811.161.2'42 (075.8)

Рекомендовано до друку Вченою радою ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
(протокол № 4 від 26 жовтня 2023 року)

Редакційна колегія

Авксентьєва Г. А., кандидат філологічних наук, доцент – відповідальний редактор.

Боєва Е. В., кандидат філологічних наук, доцент – відповідальний редактор.

Павлюк Н. Л., кандидат філологічних наук, викладач – відповідальний редактор.

Яремчук Н. В., кандидат філологічних наук, доцент – відповідальний редактор.

Рецензенти

Шевченко Т. М. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української літератури та компаративістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Олексенко В. П. – доктор філологічних наук, професор кафедри української і слов'янської філології та журналістики Херсонського державного університету.

Теорія та практика аналізу художнього тексту: сучасні вектори досліджень : збірн. наук. статей. Одеса : Університет Ушинського, 2023. 203 с.

Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», 2023

7. Підмогильний В. Невеличка драма. *Досвід кохання і критика чистого розуму* / Упоряд. О. Галета. Київ, 2003. С. 21 – 244.
8. Підмогильний В. Оповідання. Повість. Романи. Київ : Наукова думка, 1991. 800 с.
9. Пізнюк Л. Проблеми відчуження і абсурду у «Місті» В. Підмогильного. *Слово і час*. 2000. № 5. С. 62 – 66.
10. Романенко О. Валер'ян Підмогильний. *Історія української літератури ХХ – поч. ХХІ ст. : навч. посіб. : у 3 т. / за ред. В. І. Кузьменка*. Київ, 2013. Т. 1. С. 383-392.
11. Шевельов Ю. Білок і його забурення. *Шевельов Ю. Вибрані праці: у 2 кн.* Київ, 2008. Кн. 2. Літературознавство. С. 382-392.

Лариса КАТАШИНСЬКА
магістрантка 1 р. н.
історико-філологічного факультету
Університету Ушинського

АСПЕКТИ ОБРАЗНОЇ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ У РОМАНІ І. БАГРЯНОГО «ТИГРОЛОВИ»

Постановка проблеми. Серед українських діаспорних письменників-прозаїків самобутнім талантом вирізняється творчий доробок Івана Багряного, поета, прозаїка, драматурга, публіциста, громадського і політичного діяча. Проводжаючи в останню дорогу митця, літературознавець Григорій Костюк наголошував, що українська література втратила «... в розквіті творчих сил насамперед оригінального, вникливого, перманентно неспокійного письменника, поета великої уяви, схвильованої суспільної і душевної напруги, поета самобутнього образно-мистецького бачення світу» [5, с. 829]. Іван Багряний формується як письменник у буремні двадцять роки ХХ століття. На світогляд митця значний вплив мали традиції рідного краю,

родина, письменники, творчістю яких захоплювався (Володимир Винниченко, Борис Антоненко-Давидович, Микола Хвильовий та ін.).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За життя Іван Багряний, хоча й користувався заслуженою увагою читачів, критиків, видавців, все ж таки майже повністю залишався поза увагою академічних літературознавчих досліджень. Саме у незалежній Україні, коли творчий доробок митця стає предметом скупуютьозного наукового дослідження, коли вводяться в читацьке коло його тексти, коли здійснюється спроба концептуально переосмислити філософсько-естетичну платформу письменника, актуальним є звернення до осмислення своєрідності поезики окремо взятих творів прозаїка.

Назвати ж Івана Багряного письменником малодосліджуваним також не можна. Певну увагу приділяли аналізу його творчості у 30-х роках, ще до арешту, Михайло Доленго, Іван Ярмолинський, згодом закордонні дослідники: Василь Гришко, Дмитро Нитченко, Ігор Качуровський, Ігор Костецький, Григорій Костюк, Юрій Лавріненко, Михайло Шлемкевич, Юрій Шерех. Серед сучасних українських дослідників вирізняються роботи Людмили Михиди «Іван Багряний: таємниці творчої лабораторії. Мала проза» (простежується еволюція становлення прозаїка від малих епічних форм до масштабної романістики [6, с. 7 –193]), Григорія Ключека «Романи І. Багряного «Тигролови» і «Сад Гетсиманський»» (шкільні версії аналізу романів «Тигролови» та «Сад Гетсиманський» [4, с. 5 – 76]) та Максима Балаклицького ««Нова релігійність» Івана Багряного» (досліджується релігійне мислення письменника [2, с. 3 – 165]), останній, характеризуючи дослідження творчості Івана Багряного, зазначає: «Проте часто складається враження, що ці пласти досліджень залишаються наче осторонь одне від одного і рано говорити про синтез загального наукового досвіду в цьому питанні. Якщо є такі спроби, то вони часто відбуваються епізодично чи принагідно» [2, с. 7]. Тому чимало «білих плям» залишилося ще відкрити в життєвій і творчій біографії прозаїка.

Тож, як у сучасному українському літературознавстві, так і у літературній науці діаспори ще немає комплексного дослідження поетики образної візуалізації у творчості І. Багряного, зокрема своєрідних засобів творення портретних та пейзажних візуальних образів в епічних творах письменника, а без цих досліджень картина духовно-інтелектуального розвитку українського письменства у ХХ ст. буде неповною й однобокою.

Мета статті передбачає ґрунтовний аналіз засобів образної візуалізації у романі І. Багряного «Тигролови».

Виклад основного матеріалу. У монографії Григорія Клочека «Поетика візуальності Тараса Шевченка» увага акцентується на тому, що художня література є мистецтвом візуальним, де переважають зорові образи [3, с. 9]. Саме через зорові образи у романі Івана Багряного «Тигролови» розкривається характер Григорія Многогрішного. Уявлення про зовнішність персонажа складається поступово. Спочатку бачимо у з вікні вагона для ув'язнених дві цятки блискучих очей, а потім – бліде обличчя. Чоловік з гнівом кидає услід начальнику етапу, що на черговій зупинці перевіряв його присутність, такі слова: «Бережеш-ш?! С-собака!..» [1, с. 39]. Фраза ця виражала гнів та презирство.

Після втечі з потяга, під час блукань у тайзі, бачимо персонажа дуже виснаженим, обірваним, з давно не голеним обличчям. Коли ж поголився знайденим і самим же відточеним мисливським ножом і побачив своє відображення у воді, то йому «... самому стало себе шкода, шкода того безжурного, молодого веселого обличчя, що колись зводило дівчат з розуму... З води дивилось суворе, металеве обличчя. Ще молоде, але... І ті прямовисні зморшки межі бровами, і крилаті брови, заломлені уперто... Великі очі горіли немов у божевільного» [1, с. 43]. Здушений, наснажений гнівом голос, і великі, майже з божевільним блиском очі є наслідком немислимим для людини фізичних та моральних страждань, яких він зазнав у катівнях НКВД.

Згодом, коли Григорій відтане душею у затишній атмосфері родини Сірків, той божевільний блиск у його очах зникне. Він заспокоївся, увійшов у свій звичний духовний і фізичний стан. У подальшому письменник майже не вдається до деталей, які конкретизували його зовнішній вигляд, але він уміло створював у читача враження від Многогрішного як від фізично довершеного чоловіка. Це справжній атлет, як про це зазначалось у чекістській телеграмі (високий, статурний). Разом із досвідченими і загартованими у мисливських походах Сірками він витримує важкі фізичні навантаження. Але справа не тільки у фізичній силі та витривалості. Помітною стає його психофізіологічна обдарованість. Він влучний стрілець, виявляє прекрасну реакцію при ловлі тигра – виконав при цьому чи не найвідповідальніше завдання [4, с. 15].

Аналізуючи роман, літературознавець Григорій Клочек помічає риси схожості з іншим сучасним мистецтвом – кіно і проводить паралелі, називаючи персонажа «суперменом». «Григорій Многогрішний, дійсно, за всіма зовнішніми ознаками повністю підпадає під таке визначення. Та вся справа у тому, що від звичних для нашого глядацького кінодосвіду уявлень про супермена, для якого головними ознаками є фізична сила, мужність та наполегливість у досягненні мети, Григорій Многогрішний відрізняється тим, чого у «кіношних» суперменів нема в помині, а саме – неабияким інтелектом, гуманністю, високою моральністю, а головне – абсолютною відданістю одній виключно шляхетній ідеї» [4, с. 16].

Про визначальну для формування особистості Григорія силу цієї ідеї Іван Багряний говорить рідко. Моменти, де про це йдеться, немовби губляться в тексті. Далеко не всі коментатори звертають на них увагу, і через те образ головного героя «Тигроловів» виходить аж надто спрощеним, позбавленим того глибокого і принадного змісту, яким він, по суті, наповнений.

Важливою характеристичною деталлю є походження персонажа. Григорій родом із Трипілья – селища, яке асоціюється з назвою прадавньої культури («трипільська культура»). Вона, на думку багатьох учених, передувала українському етносу і певною мірою генетично визначила його культуру. Григорій Многогрішний походив з краю, саме перебування в якому виховує в людини відчуття причетності, глибинного зв'язку з праісторією свого народу. Інший, не менш важливий чинник його українськості полягав у тому, що він є нащадком (у романі сказано – правнуком) українського гетьмана Дем'яна Многогрішного. В історичних джерелах не дуже високо оцінюють цього гетьмана, але те, що він був засуджений московським царем до страти, а потім помилуваний і засланий у Сибір, говорить про його патріотичну сутність. У Григорія Многогрішного є те, що в радянські часи приховувалось і ніколи не декларувалося, бо вважалося майже злочинним і могло серйозно ускладнити будь-яку людську долю, – маємо на увазі шляхетність походження.

Марення Григорія під час втечі, викликані крайньою перевтомою, сповнені поетичності, вони розкривають його українську сутність: «Він сидить, заплющивши очі, і йому здається, що він на пасіці... Це він маленький... Прийшов до дідуся... Під велетенською липою іконка Зосима і Савватія, а навколо вулики-вулики... Стоять дуплянки, мов козаки в брилях, накриті великими, череп'яними покришками. Спілі шпанки, як дівоче намисто, як дівочі губи, між зеленим листом. А там черешні... Дідусь білий увесь – в білих полотняних штанях і сорочці, з білою бородою зазирає в вулики, щось ворожить... Дивиться, як рій полетів і гуде-гуде...» [1, с. 50]. Такі зорові образи-спогади про дитинство конкретизують походження персонажа.

Наступна картина-спогад засвідчує факт, дуже важливий для глибшого розуміння образу Многогрішного: «А він лежить виснажений, поранений, – марить Григорій за мить до того, як після довгої втрати свідомості почне,

врятований Сірками, приходи́ти до пам'яті. – Це ж під Жаботином, в тім Холоднім Яру... Як так воно вийшло? Ага... Той пес рудий, недовірок, партійний, кинув гранату йому під ноги, він її підхопив і... Ха-ха!.. Їх було четверо... Як воно і його зачепило?..» [1, с. 51]. Із наведеного епізоду стає зрозумілим, що Григорій у юнацькому віці був учасником знаменитого холоднорівського повстання. Зазначений факт участі говорить про нього як про людину, наділену дієвим патріотизмом. Ще юнаком він пройшов горнило національно-визвольної боротьби. Після того, напевно, потрапив у підпілля, згодом навчався у Києві, опанував професію інженера-авіатора. Потім – арешт, катівні НКВД.

Читач може візуалізувати умови перебування під час ув'язнення через спогади майора Медвина про «... виняткову епопею веденого ним слідства над одним бортмеханіком чи авіаконструктором, приятелем літуна Чухновського, – над тим зоологічним націоналістом, над тим дияволом в образі людини..» [1, с. 189]. Далі автор детально та натуралістично описує знущання слідчого над в'язнем: «Що він з ним не робив!.. Він йому виламував ребра в скаженій люті. Він йому повивертав суглоби... Він уже домагався не зізнань, ні, він добивався, щоб той чорт хоч заскавчав і почав ридати та бламати його, як то роблять всі... Авжеж! Дивиться виряченими очима – і тільки. Як каменяка. Спершу зухвало і скажено відбивався, вибухав прокльонами й сарказмом, плював в обличчя йому – слідчому, а потім лише хекав крізь зуби і мовчав, розчавлений, але завзятий. Мовчав презирливо...» [1, с. 189]. Такі катування пройшов і сам автор, він знав про, що писав. Тому, аналізуючи твір необхідно наголошувати на його автобіографізмі.

Митець акцентував, що витoki цієї незламності треба шукати у винятково розвинутому почутті людської гідності і в тому, за визначенням слідчого, «зоологічному націоналізмі». Так грубо і принизливо енкаведист бачить вроджену, глибоко закорінену, а тому й незнищенну любов до

Вітчизни та особливо розвинуте почуття національної гідності. У цивілізованому суспільстві така риса сприймається як найвища людська чеснота. Але Григорію випало жити у ненормальному суспільстві.

Уже в експозиції роману читач знайомиться із пасажиром потяга-дракона. Це надзвичайний «арештант», «диявол» [1, с. 15], «страшний державний злочинець» [1, с. 17], «на двадцять п'ять літ каторги приречений» [1, с. 16]. Митець характеризує образ-персонаж, використовуючи при цьому неповні еліптичні речення: «Юнак – 25 літ, русявий, атлет, авіатор... Суджений на 25 років... На ймення – Григорій Многогрішний» [1, с. 17]; емблематичні фольклорні образи «гордий сокол» [1, с. 16]; метафоричні «безумний сміливець» [1, с. 16] та гіперболічні епітети «надлюдське терпіння і надлюдську волю» [1, с. 15]. Саме він, «нікому не відомий, гордий нащадок першого каторжанина Сибіру, ... правнук гетьмана Дем'яна Многогрішного» [1, с. 16], «вистрибнув у смерть зі скаженого поїзда, бо воліє краще вмерти біжучи, ніж жити, гниючи!» [1, с. 16].

При творенні портрета Григорія автор використовує оригінальний прийом: сприйняття персонажа бурундучком: «... стежкою йшла двонога істота. Обірвана. Худа як кістяк. Волосаті груди їй ходили ходором над сухими ребрами, що вилазили з лахміття... Він зовсім молодий, зовсім збезсилій. Почорніле обличчя з міцно стиснутими щелепами заросло щетиною» [1, с. 39]. Український інтелігент Григорій Многогрішний, як і його славний предок Дем'ян Гнатович Многогрішний, гетьман Лівобережної України, – сильна духом людина, яка з найскладніших життєвих обставин знаходить гідний вихід і залишається вірною високим загальнолюдським цінностям.

Скласти уявлення читача про обставини дії у романі, здійснити їх візуалізацію, допомагають пейзажні образи, які у «Тигроловах» є важливим змістовим компонентом. Один з чинників привабливості роману полягає у тому, що витворений у ньому світ природи є екзотичним. І створив цей світ

на основі реальних вражень письменник, першим мистецьким захопленням якого був власне живопис. Стосовно зазначеного компонента Григорій Ключек наголошує, що «... живописання словом... найбільш удається митцям, які не лише наділені хистом власне до малювання, а й мають певну практику як живописці» [3, с. 10]. Як підтвердження науковець розглядає творчість Тараса Шевченка. Це стосується й Івана Багряного.

На природу Уссурійського краю Іван Багряний дивився саме очима живописця – і це виразно позначилося на багатьох пейзажних образах, що зустрічаються у романі. Ось один з них, запропонований автором в експозиції. У центрі зображення багата й різноманітна природа тайги: «Височенна, чотириярусна тайга, буйна і непролазна, як африканський праліс, стояла навколо зачарована... Сорокаметрові кедрі, випередивши всіх у змаганні до сонця, вигнались рудими, голими стовбурами з долішнього хаосу геть, десь під небо і заступили його кронами. Там по них ходило сонце і пливли над ними білі хмари» [1, с. 37].

Під час зображення тайги митець побачив і виокремив своєрідні яруси, залежно від висоти рослин. Найвищий з ярусів утворили величні кедрі. А далі розташовувався наступний ярус: «Слідком за кедрями пнулися велетенські осики та інші листаті гіганти, що, будучи нижчі за кедрі, творили другий ярус» [1, с. 37]. Доволі оригінально зображено четвертий ярус, у якому переплітаються і трави, і чагарники: «А внизу – в четвертому ярусі – суцільний хаос. Місцями густа, мов щітка, звичайна ліщина, височенні трави і бур'яни. Повалені вздовж і впоперек дерева, мов велетні на полі бою, потрухлі і ще не потрухлі, одні з скрізними дірами-дупами, як жерла небувалих гармат, другі вивернуті з усією системою коріння, що тримали його руба як стіни або як велетенські пригорщі зі стиснутими межи пальцями камінням і землею» [1, с. 37-38].

Але на цьому розповідь щодо краси тайги не завершується, бо є ще один рівень тайги – це непомітний мох: «Внизу, по землі, слався мох, пообростав

усе, що тільки можна. Внизу було півтемно і вогко. Лише де-не-де проривались яскраві сонячні пасма і стояли, як мечі, уткнуті лезами в землю» [1, с. 38]. Автор використовує доволі оригінальний образ проникнення сонячного проміння углиб хащів, порівнюючи їх з мечами.

Окрім занурення мистецького погляду углиб тайги, досить часто спостерігаємо панорамні пейзажі, коли природу Сіхоте-Аліня письменник зображує ніби відсторонено. І тоді перед нами постає хвилююча панорама покритих тайгою, а тому й блакитних далеких кряжів, високих сопок, за якими вгадуються безмежні простори Тихого океану: «Дикий краєвид відкрився його гарячковим очам. Скільки оком сягнеш, розпростерся хвилястий, зелений океан, збрижений велетенськими химерними хвилями, що йшли одна за одною: то ліс підіймався на кряжі гір, опускався і знову підіймався...» [1, с. 54]. Такий масштабний краєвид відкрився перед очима Григорія Многогрішного. Письменник наділяє і персонажа талантом спостерігача, який помічає значущі колористичні деталі: «Найближчий гребінь – сизо-зелений, зубчастий. За ним – сизо-фіалковий: ліворуч тягся ламаний контур. Потім – сизо-голубий... Голубий... І все вище й вище. Фантастична, дивововижна панорама. Могутня в своїй красі...» [1, с. 54]. Погляд художника, який саме так бачить і відображає світ (використовуючи кольорову палітру, контури), близький до живописних полотен Реріха.

Картини-панорами у романі чергуються з пейзажними замальовками, що показані середнім планом. Це може бути стежка над урвищем, по якій Сірки ведуть нав'ючених коней. А може бути стежка серед високої та росянистої трави – такої високої і такої росянистої, що Сірки, йдучи по ній, промокли з ніг до голови. Бачимо Голубу падь – розлогу долину, що заросла буйним пралісом. Запам'ятовуються описані І. Багряним ріки і річечки, як, наприклад, одна з них, Мухень: «...власне, ніякої річки там і не було, ще так лишень, річечка чи джерело. Але мальовниче. Падала та річечка стрімким

водоспадом серед надзвичайним у своїй первісній красі урвищ і шуміла-шуміла» [1, с. 62].

Іван Багряний не зловживав детальним пейзажними образами, бо вони відволікали б увагу від головної сюжетної лінії. Та все ж іноді не уникав біологічних вкраплень, які допомагають відчутти своєрідність зображуваного краю. Автор описав не тільки жахливого паута, що не давав спокою людям і коням, кусаючи їх і висмоктуючи з них кров, а й незвичного для Григорія Многогрішного тутешнього соловейка, «мрійноголосу» пташку, що «супроводила їх самотньо в мертвій прохолодній тиші, все повторюючи свій нескладний, але мелодійний, ніжний мотив. І бадьорий такий, задержуватий. Ніби бажала успіху, приказувала щось, навчала» [1, с. 40]. Поступово, показуючи та описуючи того чи того звіра (ведмедя, рись, вепра, оленя, тигра), письменник знайомить читача із мешканцями тайги.

Висновки. У центрі естетичних пошуків роману Івана Багряного «Тигролови» перебуває українська людина, яка за своїми переконаннями є оптимістом, та прагне до звеличення справжніх людей, роблячи наголос на внутрішній чистоті й моральності позитивних героїв. Для втілення заявленої ідеї письменник використовує різноманітні засоби візуалізації образів-персонажів.

Література

1. Багряний І. Тигролови. Огненне коло. Київ : Укр. письменник, 1996. 350 с.
2. Балаклицький М. «Нова релігійність» Івана Багряного. Київ : Смолоскип, 2005. 167 с.
3. Клочек Г. Поетика візуальності Тараса Шевченка: монографія. Київ : Академвидав, 2013. 256 с.
4. Клочек Г. Романи І. Багряного «Тигролови» і «Сад Гетсиманський». Кіровоград: Степова Еллада, 1998. 80 с.

5. Костюк Г. Відійшов у безсмертя. *Багряний І. Публіцистика*. Київ, 1996. С. 829-837.

6. Михида Л. Іван Багряний: таємниці творчої лабораторії. Мала проза: монографія. Київ : Український пріоритет, 2014. 352 с.

*Єлизавета ПЕДЧЕНКО,
студентка 2 курсу
історико-філологічного факультету
Університету Ушинського*

МОВНА КАРТИНА СУЧАСНОСТІ У РОМАНІ «ЗЕЛЕНА МАРГАРИТА» С. ПИРКАЛО: ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ

Постановка проблеми. Роль читання для молоді складно переоцінити, воно допомагає молодій людині соціалізуватися, розвиватися в моральному, естетичному та емоційному плані. До молодіжної літератури відносять переважно оповідальні, драматичні та ліричні тексти, що виражають уявлення та відчуття молодих людей. Ці твори, як правило, зображують відмову центрального персонажа від загальноприйнятих стандартів суспільства, пошуку власного «Я» та невимушено-спонтанного життя. Роман, у даному аспекті, є найяскравішим жанром для вираження молодіжної проблематики, оскільки саме він надає величезну нагоду письменнику відтворити світ своїх думок, переживань, почуттів та пам'яті. Молодіжні романи вимагають неодмінного читацького досвіду та розуміння складних структур, таких як форма щоденника та листи, техніка монтажу та колажу або оповідальна синхронна техніка (розповідь на різних рівнях, зміна перспективи тощо).

Одним із таких є роман «Зелена Маргарита» С. Пиркало. «Зелена Маргарита» – яскрава молодіжна повість, яка кілька років тому стала справжнім бестселером і була одразу розібрана на цитати вдячними